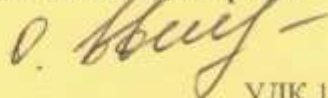

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Чистяк Ольга Володимирівна

УДК 159.922.7:316.47(043.3)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ФОРМУВАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ
ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти та науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Митник Олександр Якович**, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, факультет педагогіки і психології, кафедра практичної психології, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент **Бевз Галина Михайлівна**, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, лабораторія психології спілкування, завідувач лабораторією;

кандидат психологічних наук, доцент **Хуртенко Оксана Вікторівна**, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кафедра теорії і методики фізичного виховання, доцент кафедри.

Захист відбудеться «11» листопада 2018 р. о 11³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.02 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розісланий «8» червня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук,
доцент

С. А. Чистяков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Започаткований у першому десятилітті існування Української держави інститут замінного батьківства має декілька форм реалізації, однією з яких є дитячий будинок сімейного типу (далі – ДБСТ). Створення нової моделі замінного сімейного виховання здійснюється на підставі Положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26 квітня 2002 року. У Національній стратегії реформування системи інституційного догляду і виховання дітей на 2017–2026 рр. ДБСТ визнається однією з важливих форм підтримки дітей у ситуації осиротіння чи скрутного стану їхньої родини. В Україні на кінець 2016 року, за даними Держкомстату, функціонує 973 ДБСТ, у яких перебуває 6415 дітей.

Початок бойових дій на сході України призвів до зростання кількості осиротілих дітей та актуалізації запитів на розширення сфери послуг щодо реалізації їхнього права на сімейне проживання. До того ж, посилення тенденцій зубожіння населення, зростання асоціальних явищ у суспільстві поставило питання зміцнення служб підтримки і супроводу ДБСТ й укріплення потенціалу батьків-вихователів у розбудові позитивних міжособистісних стосунків між вихованцями в умовах замінної сім'ї, як основи формування їх здорової особистості. Тож за таких умов значущість ДБСТ, як форми замінного догляду за дітьми та сфери практичних знань, усе більше вимагає наукового осмислення в напрямку пошуку ефективних шляхів його подальшої розбудови.

Аналіз наукової літератури свідчить, що питання захисту дітей методом їх влаштування у замінну сім'ю (у т. ч. ДБСТ) подано цілою низкою робіт як вітчизняних (Г. Бевз, Т. Бондаренко, Т. Демірджі, Н. Лук'яненко, Т. Мельничук, І. Пеша, О. Смук, О. Романчук та ін.), так і зарубіжних (Л. Большакова, Т. Каллаган, П. Котлі, Д. Скулер, Б. Смолі, В. Ослон, Л. Петрановська, Л. Чернишова та ін.) науковців. Вивченню особливостей розвитку дітей у ситуації їх зростання поза межами кривної родини та в умовах інституційного догляду присвячено праці Т. Алексеєнко, О. Антонова-Турченко, І. Артемчук, Я. Гошовського, Т. Гуської, І. Дубровіної, С. Мещерякової, В. Мухіної, А. Прихожан, А. Рuzської, І. Смірнкової, Н. Толстих та ін., а в умовах асоціальних впливів – О. Куфтяк, І. Трубавіна, Ю. Удовенко та ін. Сучасна психологічна наука стверджує, що саме сімейні умови зростання дитини є запорукою збереження її психічного та фізичного здоров'я, успішної соціалізації, виступаючи профілактикою ризиків деприваційних порушень (Н. Авдєєва, Д. Боулбі, М. Ейсворт, Н. Хаймовська, Р. Шпіц та ін.).

Дослідження вітчизняних вчених різних сфер знань свідчать, що однією з переваг виховання у ДБСТ є те, що його вихованці (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування) отримують родинне середовище, в умовах якого відновлюються зв'язки прихильності та створюються стосунки довіри (Г. Бевз, І. Пеша, О. Романчук, О. Смук та ін.). Саме якість міжособистісних стосунків розцінюється однією з умов гармонійного та повноцінного розвитку особистості, на чому наголошується в працях О. Бодальова, Я. Коломінського, М. Обозова, Б. Паригіна, А. Петровського,

Ю. Приходько, О. Смірнова та ін. Особливості розбудови взаємин у системі «дитина-дитина» на різних вікових етапах її розвитку розкриваються в роботах О. Вовчик-Блакитної, В. Котирло, В. Давидової, Е. Ельконіної, М. Лісіної, О. Мороз та ін. Проте, доводиться констатувати, що питання формування міжособистісних стосунків вихованців в умовах дитячого будинку сімейного типу залишається у науковій літературі невивченою проблемою.

Отже, соціальна значущість та недостатня розробленість теоретичних та практичних засад вищезазначеної проблеми і зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу».

Наукове завдання дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу та експериментальній перевірці впливу зазначених вище умов на їхню сформованість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось відповідно до програми дослідно-експериментальної роботи на тему: «Дидактико-методична система розвитку дитячої творчості у межах навчально-виховного процесу дошкільного та загальноосвітнього навчального закладу», яка виконувалася у 2012–2017 рр. відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 843 від 27.07.2012 р. Внесок здобувача у виконанні цієї роботи полягає у розробці діагностичного інструментарію, спрямованого на виявлення стану сформованості творчої особистості дитини молодшого шкільного віку та психолого-педагогічних умов побудови розвивального освітнього середовища у початковій школі.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 07.04.2015 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 26.01.2016 р.).

Мета дослідження: обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу, розробити та апробувати програму його психологічного супроводу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз стану дослідженості проблеми щодо психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

2. Розкрити зміст, структуру та показники сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

3. Обґрунтувати та розробити модель психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

4. Обґрунтувати й апробувати програму психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

Об'єкт дослідження – процес формування міжособистісних стосунків дітей-вихованців дитячого будинку сімейного типу.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

Гіпотеза дослідження: процесу формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ можуть сприяти певні психолого-педагогічні умови, зокрема: родинне підтримуючо-соціалізуюче середовище; підтримка життєвої ситуації успіху; переосмислення життєвої історії дитини та допомога в переживанні емоційно-травматичного досвіду; спільна діяльність вихованців.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної теми; вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду; систематизація та інтерпретація отриманих даних; аналіз та узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу – з метою вивчення стану дослідженості проблеми формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ; *емпіричні* – діагностичні методи (анкетування, методики, тестування), обсерваційні методи (пряме й опосередковане спостереження), психолого-педагогічний експеримент, аналіз продуктів дитячої творчості – з метою виявлення стану сформованості міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ; *статистичні* (коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена) – з метою встановлення значущості зв'язків між досліджуваними параметрами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:
вперше:

розкрито зміст, визначено критерії оцінювання та рівневі показники сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу, а також їх двокомпонентну структуру, яка складається з мотиваційно-емоційного та інструментально-поведінкового компонентів, що символізують внутрішні переживання та зовнішні дії в процесі формування міжособистісних стосунків;

встановлено, що дитячий будинок сімейного типу є двосторонньо спрямованим середовищем зростання дітей, яке інтегрує природно-сімейні та навчально-виховні впливи у напрямку підтримки та розвитку позитивно-орієнтованих міжособистісних стосунків вихованців;

розроблено модель та програму психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу з визначенням психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, що включають родинне підтримуючо-соціалізуюче середовище, підтримку життєвої ситуації успіху, переосмислення життєвої історії дитини та допомогу в переживанні емоційно-травматичного досвіду, спільну діяльність вихованців;

поглиблено та уточнено розуміння емоційної складової у розвитку міжособистісних стосунків, як інтегруючого чинника у їх розбудові;

удосконалено і розширено розуміння шляхів забезпечення психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу;

набули подальшого розвитку положення про позитивний вплив сімейних форм виховання на розвиток міжособистісних стосунків дітей у ДБСТ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані в процесі викладання навчальних дисциплін «Педагогічна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна робота з дітьми та сім'ями», а також спецкурсу «Особливості розвитку дітей в замінних сім'ях».

Основні результати дослідження впроваджено у практичну роботу Благодійної організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче Містечко» (довідка № 2-15-61 від 30.11.2016 р.); Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Ставищенської районної державної адміністрації Київської області (довідка № 02-09/3 від 27.12.2016 р.); Служби у справах дітей Калинівської районної державної адміністрації Вінницької області (довідка № 02-16-23 від 26.01.2017 р.); у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/187 від 09.02.2017 р.); Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-17-12 від 13.02.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У науковій статті [6], опублікованій у співавторстві з О. Митником, особистий внесок здобувача полягає у розкритті змісту, структури та критеріїв сформованості готовності батьків-вихователів до формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати презентованого дослідження обговорено і схвалено на конференціях різного рівня: *міжнародних науково-практичних* – «Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології» (м. Львів, 2016 р.), «Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття» (м. Київ, 2016 р.), «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (м. Київ, 2016 р.), «Сучасні наукові інновації» (м. Київ, 2017 р.); *всеукраїнській науково-практичній* – «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (м. Запоріжжя, 2016 р.); *науково-практичній заочній* – «Психолого-педагогічні засади розвитку дитини в ігровій та навчальній діяльності» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 12 наукових працях, із них 7 наукових статей (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України в галузі психології та періодичних виданнях, включених до наукометричних баз даних, 5 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 358 найменувань, та 11 додатків на 44 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 256 сторінок. Обсяг основного тексту складає 161 сторінку і містить 14 рисунків на 11 сторінках та 15 таблиць на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – «Теоретичні основи дослідження психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу» – проаналізовано стан вивчення досліджуваної проблеми, розкрито сутність основних понять, як-то: «міжособистісні стосунки вихованців ДБСТ» та «психолого-педагогічні умови ДБСТ», а також обґрунтовано та розроблено авторську інтегровану двокомпонентну модель вивчення міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, яка разом із застосованим середовищним підходом послугували основою реалізації завдань дослідження.

В осмисленні проблеми формування міжособистісних стосунків вихованців в умовах ДБСТ важливим виявилось їхнє тлумачення як наскрізної характеристики вікового розвитку дитини та процесу набуття якісних ознак, що в умовах позитивних впливів виявляються через вираження потреби у спілкуванні та готовності до співпраці, емпатію, прагнення до успіху та позитивне сприймання заохочення й підтримки, здатність до оцінки ситуації та розуміння причино-наслідкових зв'язків, що надають можливість адекватно відображати і трактувати реальні умови життєдіяльності (М. Лісіна, Г. Мазітова, Л. Божович, А. Рузьська, Є. Смирнова, Г. Цукерман, Г. Рошка та ін.). Виступаючи формою відображення навколишньої дійсності, категорія міжособистісних стосунків вказує на самопочуття дитини та її готовність до певного виду активності, відображаючи взаємозв'язки між людьми, що переживаються з різним рівнем усвідомлення (В. Аванесова, А. Ліпкіна, Ю. Приходько, О. Столяренко, А. Фурман, Г. Цукерман та ін.) та формуються в конкретно-заданих умовах засобом конкретних дій, вказуючи на задоволення потреби щодо включеності, контролю та емоційної підтримки (І. Виридова, Дж. Боулбі, Х. Келлі, Ч. Кулі, К. Левін, А. Маслоу, Ф. Райс, Д. Фельдштейн та ін.).

Виходячи з того, що основними завданнями функціонування ДБСТ є створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання та утримання за принципом родинності; створення належних умов для їхнього фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення їхнього права на здоровий розвиток (І. Пеша, Л. Пономаренко), ми трактуємо процес формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ як пряму і віддалену у часі комунікативну взаємодію, спрямовану на становлення успішної у соціумі особистості, яка здатна планувати власні дії щодо зміни себе на краще, аналізувати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок (ідей) іншим людям. Застосування у дослідженні середовищного підходу, як методологічної бази, надало нам можливість трактувати ДБСТ безпечним середовищем, де мають створюватися певні психолого-педагогічні умови для зростання дитини та формування її міжособистісних стосунків, як соціальної ситуації її розвитку та підґрунтя її подальшого соціального становлення. Середовище ДБСТ розглядається нами як двосторонньо спрямоване: з одного боку – природне сімейне зростання дитини (Г. Бевз, Т. Бондаренко, Ю. Удовенко), а з іншого – воно має спрямовуючий

вплив з чітко визначеними орієнтирами, де позиція батьків-вихователів є домінуючою, уподібненою до просвітницько-навчального процесу з формуванням взаємин у системі «вчитель-учень» (О. Митник). На основі аналізу теоретичних джерел було виокремлено такі психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ: родинне підтримуючо-соціалізуюче середовище; підтримка життєвої ситуації успіху; переосмислення життєвої історії дитини та допомога в переживанні емоційно-травматичного досвіду; спільна діяльність вихованців.

Розглядаючи ДБСТ підтримуючим середовищем щодо процесів відновлення у вихованців зв'язків прихильності та прив'язаності (Д. Боулбі, М. Ейсвоорт), особистісної розбудови та власної гідності (З. Матейчек, А. Прихожан, Н. Толстих), компенсації деприваційних порушень (Й. Лангмеєр, З. Матейчек) та урегулювання поведінкових виявів і ймовірних девіацій (О. Змановська, Н. Максимова, Б. Поуст, Т. Форбз), було визнано важливим визначення шляхів інтеграції збережених особистісних структур та компенсації, уражених внаслідок деприваційних впливів. Отже, опираючись на вищезазначене, нами було розроблено інтегровану двокомпонентну модель міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, яка була покладена в основу дослідження, вказуючи на важливість поєднання мотиваційно-емоційного та інструментально-поведінкового компонентів у формуванні міжособистісних стосунків вихованців (рисунок 1).

У **другому розділі** – «Емпіричне дослідження сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу» – подано загальну стратегію емпіричного дослідження та послідовність його реалізації, визначено вибірку досліджуваних, обґрунтовано методичний інструментарій, розкрито рівневі показники сформованості міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ згідно з розробленою двокомпонентною моделлю.

Дослідження проводилося в декілька етапів:

перший етап було спрямовано на вивчення стану проблеми та її висвітлення у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі та психолого-педагогічній практиці (2014–2015 рр.);

другий етап передбачав аналіз та підбір психодіагностичних методик для експериментального дослідження відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження (2015–2016 рр.);

на *третьому етапі* проводився констатувальний етап дослідження, спрямований на визначення стану сформованості міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ (2016–2017 рр.);

четвертий етап, формувальний, передбачав розробку та впровадження програми психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ та перевірку ефективності її впровадження (2017 р.).

Програма емпіричного дослідження включала як роботу з батьками-вихователями (інтерв'ювання та фокус-групи), так і з вихованцями ДБСТ, зокрема проведення спостереження за поведінковими їх виявами в умовах ДБСТ та застосування діагностичних методик, як-то: «Потреба у спілкуванні» за Ю. Орловим; «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна;

тест вивчення рівня емпатійних тенденцій за І. Юсуповим; «Шкала реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності» Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна; методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса (для виявлення рівня сформованості мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ); методика «Виведення наслідків» (автор – М. Ільїн) та «Класифікація» (автор – А. Шуберт, А. Іванова) – для уточнення параметрів інструментально-поведінкового компонента.

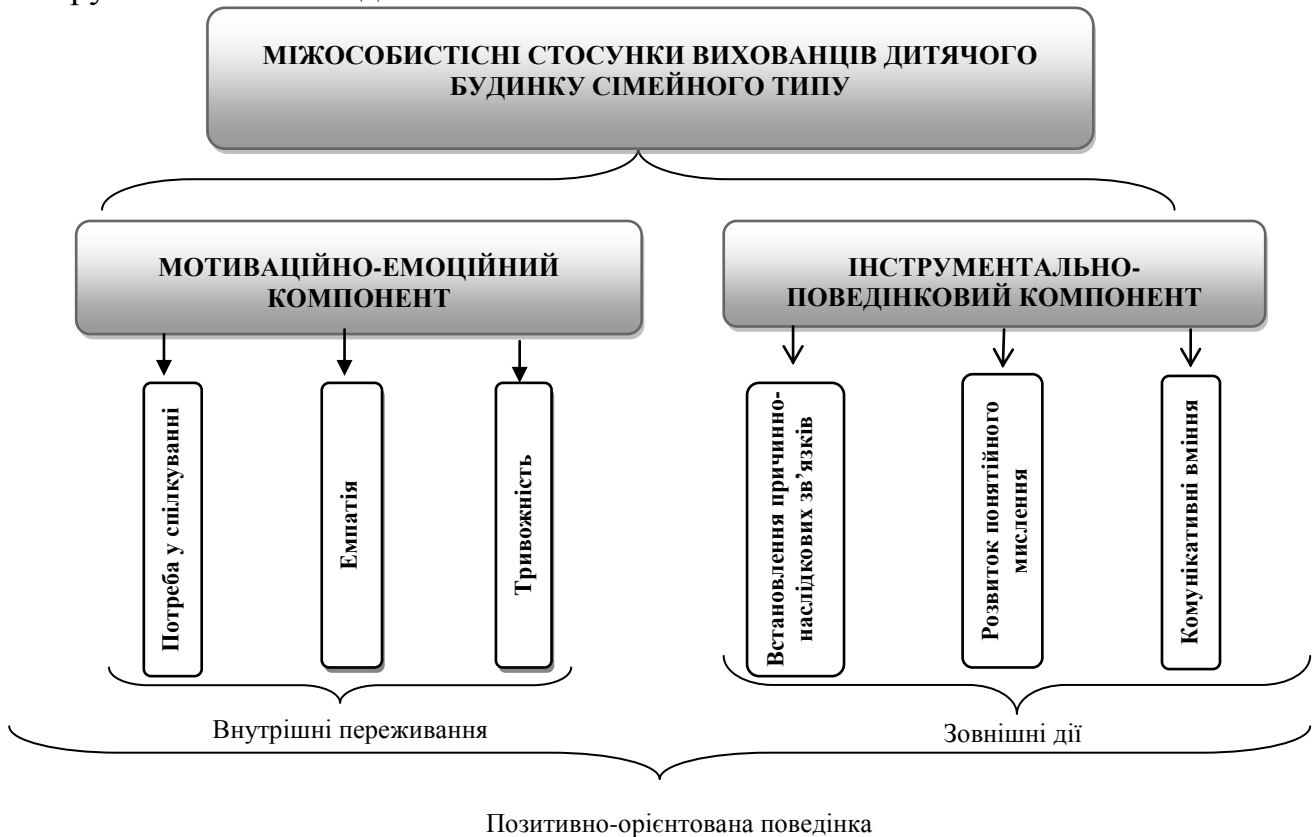

Рисунок 1 – Інтегрована двокомпонентна модель міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу

Емпіричне дослідження проводилось з вихованцями ДБСТ Київської та Вінницької областей (75 осіб, з них 45 молодшого шкільного віку (6–10 років) та 30 підліткового віку (11–15 років)).

Результати якісного та кількісного аналізу отриманих емпіричних даних було визначено рівнями сформованості міжособистісних стосунків загалом та щодо кожного компонента зокрема:

мотиваційно-емоційного (емпатійне ставлення, наявність у вихованців ДБСТ потреби у спілкуванні з мешканцями ДБСТ);

інструментально-поведінкового (розвинене поняттєве мислення, мисленнєві операції, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвинені комунікативні вміння і, як наслідок, – позитивно-орієнтована поведінка у соціальному просторі).

Встановлено, що: у дітей як молодшого шкільного, так і підліткового віку відсутній високий рівень мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків і переважає середній рівень сформованості мотиваційно-емоційного

компонента міжособистісних стосунків; у дітей молодшого шкільного віку переважає низький рівень сформованості інструментально-поведінкового компонента міжособистісних стосунків; серед підлітків – однакова кількість дітей, які мають середній і низький рівні сформованості зазначеного компонента. Шляхом підрахунку середнього арифметичного отриманих даних щодо сформованості зазначених компонентів було виявлено рівні сформованості міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ. Встановлено, що серед дітей як молодшого шкільного, так і підліткового віку переважає середній рівень сформованості міжособистісних стосунків.

Конкретизуючи отримані дані, було встановлено, що у дітей обох вікових груп переважає середній рівень сформованості потреби у спілкуванні (88,89 % у дітей молодшого шкільного віку і 66,68 % – старшого шкільного віку). Дітям із таким рівнем сформованості потреби у спілкуванні притаманне встановлення контакту з іншими вихованцями у зв'язку з потребою або під тиском дорослого. З низьким рівнем сформованості потреби у спілкуванні більше дітей старшого шкільного віку, ніж дітей молодшого шкільного віку (відповідно 33,33 % і 11,11 %). Діти із середнім рівнем сформованості потреби у спілкуванні вмотивовані на міжособистісні стосунки з батьками-вихователями і решти оточення. Ті діти, які мають низький рівень потреби у спілкуванні, категорично відмовляються спілкуватися як з іншими вихованцями, так і з дорослими, демонструючи агресію або, навпаки, замикаючись у собі.

Дослідженням встановлено, що із середнім рівнем сформованості емпатії та тривожності більше дітей старшого шкільного віку, ніж дітей молодшого шкільного віку (40,00 % і 37,78 % відповідно). У таких дітей середній рівень ситуативної та особистісної тривожності, яка може або породжуватися реальним неблагополуччям у найбільш значущих сферах діяльності і спілкування, або існувати ніби всупереч об'єктивно благополучному стану, будучи наслідком певних особистісних конфліктів, порушень у розвитку та самооцінці. Також у них розвинута емпатія, яка виявляється у тому, що вони готові, за необхідності, виявити співчуття до тієї людини, яка цього потребує, але при цьому не прагнуть повністю перейнятися її станом. Із низьким рівнем сформованості емоційної складової мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків більше дітей старшого шкільного віку, ніж молодшого (53,33 % і 46,67 % відповідно). У таких дітей відсутнє почуття співпереживання. Узагальнені дані сформованості мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків дітей ДБСТ подано в таблиці 1.

Стосовно інструментально-поведінкового компонента міжособистісних стосунків в дослідженні встановлено переважно низький рівень сформованості (таблиця 2).

Таблиця 1 – Розподіл вихованців дитячого будинку сімейного типу за рівнями сформованості мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу (n = 75, у %)

Вікова група	Кількість дітей	Високий	Середній	Низький
Молодший шкільний вік	45	7,78	63,33	28,89
Старший шкільний вік	30	3,34	53,33	43,33

Таблиця 2 – Розподіл вихованців дитячого будинку сімейного типу за рівнями сформованості інструментально-поведінкового компонента міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу (n = 75, у %)

Вікова група	Кількість дітей	Високий	Середній	Низький
Молодший шкільний вік	45	11,11	35,56	53,33
Старший шкільний вік	30	6,67	46,67	46,67

Діти з високим рівнем сформованості інструментально-поведінкового компонента є уважними, можуть з легкістю пояснити різні явища та робити з них висновки, розрізнити причину і наслідок, а також мислити за аналогіями, дотримуючись логічних зв'язків і відношень між поняттями. Встановлено, що дітей старшого шкільного віку із середнім рівнем сформованості інструментально-поведінкового компонента більше, ніж молодшого шкільного віку (46,67 % і 35,56 % відповідно). Характеристиками цього рівня є: більш тривале обдумування поставлених питань, а також більша кількість помилок при порівнянні та знаходженні родового поняття. Із низьким рівнем сформованості інструментально-поведінкового компонента більше дітей молодшого шкільного віку, ніж старшого (53,33 % і 46,67 % відповідно). Для таких дітей характерним є те, що вони складно виявляють аналогії, характер логічних зв'язків і відношень між поняттями, їм складно робити висновки. Вважаємо, що такі результати пов'язані з тим, що на рівень сформованості інструментально-поведінкового компонента впливають попередні умови, в яких перебувала дитина, а також недосконала навчально-виховна система в інтернатних закладах опіки, звідки діти потрапили до ДБСТ. Оскільки зазначений компонент має і поведінкову складову, то, Спостереження за поведінкою дітей показали, що вихованці з високим рівнем сформованості інструментально-поведінкового компонента легко йдуть на контакт як із дорослими, так і з вихованцями, демонструють здатність підтримувати розмову, обдумувати відповіді на поставлені запитання, організовувати та гратися у різні ігри, дотримуватися режиму дня. Вихованці із середнім рівнем не беруть активної участі в іграх з іншими вихованцями, дорослим ставлять багато запитань, що стосуються виконання певного завдання, у спілкуванні з іншими вихованцями не виявляють ініціативи. Вихованці, які мають низький рівень сформованості зазначеного компонента, часто перебивають співрозмовника, дратуються, виявляють агресію та створюють конфліктні ситуації. Якісний аналіз отриманих даних засвідчив тенденції до роз'єднання мотиваційно-емоційного та інструментально-поведінкового компонентів у формуванні міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ. Відновленню інтеграційних процесів щодо названих компонентів може слугувати поступова та спрямована розбудова та відновлення соціальних контактів дітей-вихованців ДБСТ.

Виявлено, що процес опанування дітьми (особливо молодшого шкільного віку) сфери міжособистісних стосунків супроводжується загальною тривожністю у школі ($r \leq 0,516$; $p = 0,01$), зростанням стресової неопірності ($r \leq 0,256$; $p = 0,01$), страхами самовираження ($r \leq 0,534$, $p = 0,01$), а також щодо

ситуацій перевірки знань ($r \leq 0,254$; $p = 0,05$) та стосунків із учителями ($r \leq -0,69$; $p = 0,01$). Натомість, виявлені в дослідженні показники зростання спілкування із зростанням показників здатності до розуміння причинно-наслідкових зв'язків ($r \leq 0,262$; $p = 0,05$) та зниження страху невідповідності очікувань дорослим ($r \leq -0,27$; $p = 0,05$) не отримали належного представлення щодо дітей підліткового віку. У цьому віці саме розвиток емпатії послуговує посиленню здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків ($r \leq 0,814$; $p = 0,01$), а задоволення потреби у спілкуванні ($r \leq 0,726$) – поняттєвому мисленні на рівні статистичної значення 0,001 (таблиця 3).

Таблиця 3 – Інтеркореляційна матриця показників сформованості міжособистісних стосунків (респонденти віком 11–15 років)

Стать	Загальний рівень у спілкуванні	Особистісна тривожність	Рівень емпатійних тенденцій	Поняттєве мислення	Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	
Стать	1	0,188	0,346*	-0,544**	-0,402**	-0,658**
Загальний рівень у спілкуванні	0,188	1	0,136	-0,564**	0,726**	-0,614**
Особистісна тривожність	0,346*	0,136	1	-0,246*	-0,282*	-0,2
Рівень емпатійних тенденцій	-0,544**	-0,564**	-0,246*	1	-0,032	0,814**
Поняттєве мислення	-0,402**	0,726**	-0,282*	-0,032	1	0,148
Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	-0,658**	-0,614**	-0,2	0,814**	0,148	1

Встановлено, що статеві належності та вікові характеристики дитини суттєво впливають на процеси побудови міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ. Натомість виявлені труднощі у дітей щодо поняттєвого мислення та здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки на фоні стереотипного ставлення дорослих щодо поведінкових виявів хлопчиків та дівчаток можуть суттєво обмежувати формування міжособистісних стосунків дітей ДБСТ.

У **третьому розділі** – «Шляхи забезпечення психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу» – подано модель та програму психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, надано результати доцільності її впровадження в практику роботи ДБСТ та описано рекомендації батькам-вихователям щодо ефективності її застосування.

Ця частина дисертаційного дослідження присвячена розробленню моделі психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, яка б могла послугувати їхній позитивній спрямованості на основі відповідних психолого-педагогічних умов (рисунок 2). У моделі подано перелік заходів та форм роботи задля їхнього створення. Розроблена на основі моделі програма формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ спрямована

на навчання батьків щодо опанування зазначених форм роботи з метою створення в ДБСТ сприятливих психолого-педагогічних умов формування позитивно орієнтованих міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ. На основі моделі обґрунтовано та розроблено програму формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, яка складається з двох розділів, які вказують на три шляхи реалізації:

I. Формування готовності батьків до роботи з вихованцями ДБСТ: ознайомлення з особливостями дітей-вихованців ДБСТ; рольовий тренінг, спрямований на розвиток змістово-операційного та соціального компонентів готовності, які допоможуть батькам досягти успіху у створенні родинного підтримуючо-соціалізуючого середовища та життєвої ситуації успіху.

II. Підтримка сімей, які виховують дітей-сиріт: а) робота з дітьми: психотерапія психологічної травми дітей; індивідуальне консультування (за запитом дітей); соціально-психологічний тренінг, спрямований на формування компонентів міжособистісних стосунків, а саме: мотиваційно-емоційного компонента (потреби у спілкуванні, зниження рівня тривожності, розвиток емпатії) та інструментально-поведінкового компонента (розвиток мисленнєвих операцій, поняттєвого мислення та мовлення); б) робота з батьками: індивідуальне консультування (за запитом батьків); в) робота із сім'єю у цілому: залучення батьків і дітей до спільної діяльності: організація колективних творчих справ, родинних свят.

Формувальний етап експериментального дослідження було спрямовано на впровадження у середовище ДБСТ психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ через авторську програму. У дослідженні взяли участь вихованці двох ДБСТ, які склали експериментальну (далі – ЕГ) та контрольну (далі – КГ) групи, по 8 осіб у кожній (10 вихованців молодшого шкільного віку та 6 – старшого шкільного віку).

До початку формувального етапу експериментального дослідження кількісні показники щодо стану сформованості міжособистісних стосунків у дітей ЕГ і КГ були практично однаковими. У межах роботи з ЕГ було здійснено апробацію програми формування міжособистісних стосунків в інтерактивному форматі тренінгу. Натомість батьки-вихователі КГ були лише ознайомлені із змістом, структурою міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ та особливостями їхнього психічного розвитку. Після завершення формувального етапу дослідження здійснено перевірку ефективності авторської програми (таблиця 4).

Дані, наведені у таблиці 4, свідчать, що після апробації авторської програми в ЕГ виявлено позитивну динаміку стану сформованості всіх складових компонентів міжособистісних стосунків: потреби у спілкуванні, емпатії, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвитку поняттєвого мислення, зниження тривожності. В ЕГ з'явилися діти з високим рівнем сформованості мотиваційно-емоційного компонента (по одній дитині молодшого шкільного та підліткового віку). Натомість у КГ змін не було виявлено.

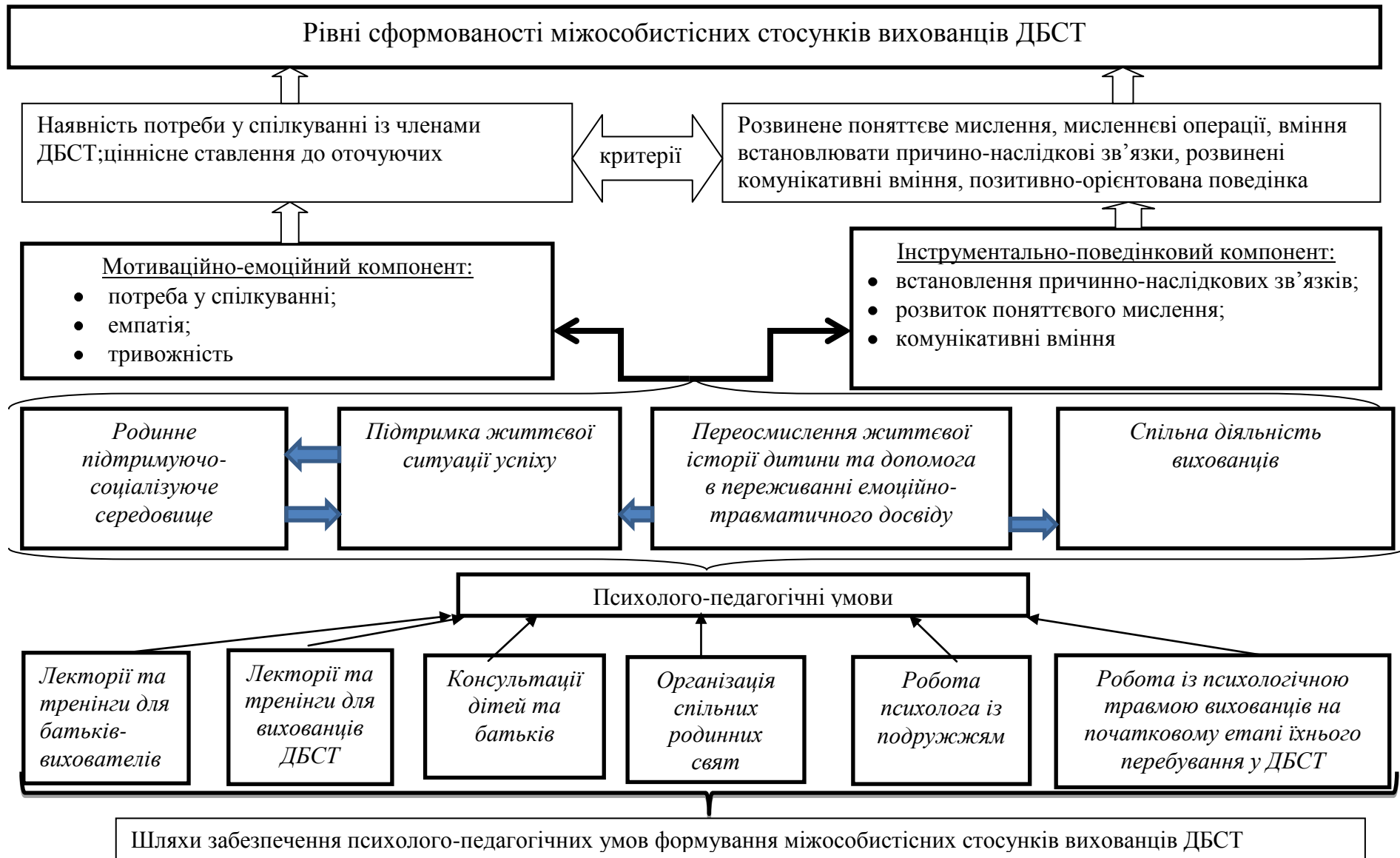

Рисунок 2 – Модель психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу

Таблиця 4 – Результати сформованості компонентів міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу після апробації авторської програми (у %)

Компоненти		Вік	Рівні сформованості компонентів міжособистісних стосунків:						
			КГ			ЕГ			
			Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	
	Потреба у спілкуванні	Молодший шкільний вік	–	80,00	20,00	20,00	60,00	20,00	
		Старший шкільний вік	–	66,67	33,33	33,33	33,33	33,33	
Мотиваційно-емоційний	Тривожність	Особистісна	Старший шкільний вік	66,67	33,33	–	33,33	66,67	–
		Ситуативна	Старший шкільний вік	66,67	33,33	–	33,33	66,67	–
	Емпатія	Молодший шкільний вік	60,00	20,00	20,00	40,00	40,00	20,00	
		Молодший шкільний вік	20,00	60,00	20,00	40,00	40,00	20,00	
		Старший шкільний вік	–	33,33	66,67	33,33	33,33	33,33	
Інструментально-поведінковий	Розвиток поняттєвого мислення	Молодший шкільний вік	20,00	40,00	40,00	20,00	60,00	20,00	
		Старший шкільний вік	–	66,67	33,33	33,33	33,33	33,33	
	Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Молодший шкільний вік	20,00	20,00	60,00	20,00	40,00	40,00	
		Старший шкільний вік	–	33,33	66,67	–	66,67	33,33	

Відповідно, у кожній віковій групі на одну дитину стало менше із середнім рівнем сформованості зазначеної складової, зменшилася кількість дітей обох вікових груп з високим рівнем тривожності (на одну дитину) та збільшилася кількість дітей обох вікових груп з високим рівнем емпатії (на одну дитину). Виявлено позитивну динаміку у розвитку поняттєвого мислення вихованців ЕГ. Серед дітей молодшого шкільного віку кількість з низьким рівнем розвитку поняттєвого мислення зменшилася на одного; на одну дитину підліткового віку стало більше з високим рівнем розвитку поняттєвого мислення. Зафіксовані зміни отримали статистично значуще підтвердження, що надало можливість заходи авторської програми розцінювати як ефективні щодо розбудови психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ.

Відгуки учасників програми зафіксували вдалі моменти підготовленої та проведеної програми, зокрема:

організація роботи як окремо з батьками так і сім'єю у цілому;

залучення батьків і дітей до спільної пошукової діяльності (організація колективних творчих справ, робота над дослідницькими завданнями тощо);

здійснення психотерапії психологічної травми дітей, що зафіксувало у вихованців обох вікових груп ініціювання потреби у спілкуванні та активізацію пізнавального інтересу;

проведення спеціальної роботи, спрямованої на розвиток уміння опановувати прояви власної тривожності на основі використання образів та ознайомлено з прийомами саморегуляції;

підбір певних вправ та форм ігрової діяльності в напрямку виховання чуйності, поваги до іншого, здатності управляти власним настроєм;

підбір спеціальних завдань, спрямованих на розвиток поняттєвого мислення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Отже, запропоновані автором психолого-педагогічні умови можна розцінювати як такі, що суттєво впливають на формування позитивних міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ.

ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел надав можливість констатувати, що міжособистісні стосунки є якісною характеристикою розвитку дитини, що спочатку, у ранньому віці, реалізується у системі «дитина – значущий дорослий», а потім – відповідно до змін її соціальної ситуації розвитку. Досліджено категорію «стосунки» як наскрізну характеристику вікового розвитку дитини, як умову її успішної соціалізації. Встановлено, що середовищні умови зростання дитини якісно позначаються на її розвитку та формуванні міжособистісних стосунків. В умовах зростання дитини у закладі колективного проживання вона зазнає деприваційних впливів, що змінює її уявлення про світ та, відповідно, змінює потребу у спілкуванні та порушує процес формування міжособистісних стосунків як позитивно спрямованих. Натомість в умовах родинного середовища формування особистості дитини опирається на новоутворення прихильності, що надає їй можливість формувати сталі стосунки, перш за все з матір'ю, а потім – з іншими людьми свого оточення.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури розкрито зміст, структуру, критерії та рівневі показники сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. Це пряма і віддалена у часі комунікативна взаємодія, спрямована на становлення і розвиток успішної у соціумі особистості, тобто такої, яка здатна планувати власні дії щодо зміни себе на краще, аналізувати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок (ідей) іншим людям. Виходячи з того, що середовище дитячого будинку сімейного типу є двосторонньо спрямованим: з одного боку, – природне сімейне середовище зростання дитини, а з іншого – спрямовуючий вплив з чітко визначеними орієнтирами, де позиція батьків-вихователів є домінуючою та спрямовуючою, автором запропоновано двокомпонентну структуру міжособистісних стосунків, яка містить мотиваційно-емоційний та інструментально-поведінковий компоненти. Мотиваційно-емоційний

компонент містить мотив інтересу, зокрема пізнавального, мотив афіліації, мотив досягнень, мотив саморозвитку, підґрунтям яких є потреба дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у спілкуванні, у визнанні і підтримці. Тож із вищезазначеного, критерієм сформованості мотиваційно-емоційного компонента міжособистісних стосунків було визначено у вихованців дитячого будинку сімейного типу потреби у спілкуванні із членами дитячого будинку сімейного типу (батьками-вихователями та однолітками) та ціннісне ставлення до оточуючих. Інструментально-поведінковий компонент характеризується здатністю грамотно, переконливо висловлювати власні думки, доводити і спростовувати їх. Цьому слугує поняттєве мислення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, що слугує у тому числі і розвитку мовлення, яке нерозривно пов'язане з мисленням. Отже, критеріями оцінювання сформованості інструментально-поведінкового компонента міжособистісних стосунків є розвинене поняттєве мислення, мисленнєві операції, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвинені комунікативні вміння і, як наслідок, – позитивно-орієнтована поведінка у соціальному просторі.

Визначено та охарактеризовано психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу, а саме: родинне підтримуючо-соціалізуюче середовище; підтримка життєвої ситуації успіху; переосмислення життєвої історії дитини та допомога в переживанні емоційно-травматичного досвіду; спільна діяльність вихованців. За допомогою визначеного діагностичного інструментарію виявлено стан сформованості кожного компонента міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. Встановлено, що серед дітей як молодшого, так і старшого шкільного віку, переважає середній рівень сформованості міжособистісних стосунків. Окрім кількісного, здійснено якісний аналіз зазначених стосунків. За допомогою методів математичної статистики доведено, що найбільше достовірних зв'язків (по 6) мають такі психологічні чинники, як «емпатія», «спілкування» та «вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки». За результатами кореляційного аналізу домінуюче положення в інтеркореляційній матриці посідає «вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки», друге – «емпатія», а третє – «спілкування». Доведено, що саме розвиток емпатії та створення ситуації переосмислення життєвого досвіду, що супроводжується особистими переживаннями, можуть виконувати інтегруючу функцію у формуванні міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

Розроблена нами в дослідженні модель психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу спрямована на створення психолого-педагогічних умов та забезпечує інтеграційні процеси між мотиваційно-емоційним та інструментально-поведінковим компонентами, результативність яких відображається через рівні сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

На основі моделі розроблено програму формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу як своєрідний інструментарій впровадження у середовище дитячого будинку сімейного типу психолого-педагогічних умов формування вищезазначених стосунків. Програма складається із таких блоків: робота з батьками, спрямована на формування готовності до встановлення та підтримки міжособистісних стосунків; робота із вихованцями дитячого будинку сімейного типу, спрямована на формування всіх компонентів міжособистісних стосунків; робота із батьками та вихованцями, спрямована на залучення їх до спільної діяльності.

У межах роботи з експериментальною групою було здійснено апробацію програми формування міжособистісних стосунків. У межах роботи з контрольною групою лише було ознайомлено батьків-вихователів з особливостями психічного розвитку вихованців, змістом та структурою їхніх міжособистісних стосунків. Виявлено та проаналізовано позитивну динаміку сформованості міжособистісних стосунків вихованців експериментальної групи дитячого будинку сімейного типу, що дає можливість констатувати, що запропоновані психолого-педагогічні умови формування досліджуваних стосунків є ефективними.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи її подальшого вивчення пов'язані з дослідженням міжособистісних стосунків як ієрархічного («батьки-вихователі» – «діти-вихованці»), так і горизонтального («дорослі-дорослі» – «діти-діти») напрямків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. Чистяк О. В. Особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. пр. / голов. ред. Судаков В. І. Київ, 2014. № 2(23). С. 266–272.

2. Чистяк О. В. Подолання тривожності підлітків в умовах дитячого будинку сімейного типу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 Психологічні науки* : зб. наук. пр. / голова ред. ради В. П. Андрущенко. Київ, 2016. № 3(48). С. 160–165.

3. Chystiak O. V. Psychological characteristics of interpersonal relationships between fosterling-teenagers and parents-educators in terms of family-type children's houses. *Nauka i studia / redaktor naczelna Andrzej Goralczyk*. Przemyśl, Polska, 2016. № 22(153). P. 95–101.

4. Чистяк О. В. Міжособистісні стосунки вихованців інституційних закладів як умова їхнього повноцінного психічного розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки* : зб. наук. пр. / голов. ред. Блинова О. Є. Херсон, 2016. Вип. 5, т. 2 : Психологічні науки. С. 76–80.

5. Чистяк О. В. Психологічні механізми формування міжособистісних стосунків у вихованців-підлітків дитячого будинку сімейного типу.

Психологічний часопис : зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2017. № 1(5). Вип. 5. С. 32–40.

6. Чистяк О. В., Митник О. Я. Підготовка батьків-вихователів до формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. *Початкова школа* : науково-методичний журнал. 2017. Вип. 8(578). С. 47–49; Вип. 9(579). С. 51–55.

7. Чистяк О. В. Вплив психолого-педагогічних умов на стан сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. № 3. С. 251–261.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Чистяк О. В. Розвиток успішної у соціумі особистості дитини-сироти в умовах дитячого будинку сімейного типу. *Психолого-педагогічні засади розвитку дитини в ігровій та навчальній діяльності* : матеріали наук.-практ. заочної конф. (м. Київ, 21 груд. 2015 р.) / Науково-навчальний Центр психології дошкіль. та початк. освіти. Харків : КЦ ФОП Іванової М. А., 2015. С. 104–108.

9. Чистяк О. В. Процедура дослідження стану сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 листопада 2016 р.) / Громад. орг. «Львівська педагогічна спільнота». Львів, 2016. С. 60–62.

10. Чистяк О. В. Психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. *Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25–26 листопада 2016 р.) / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. С. 74–76.

11. Чистяк О. В. Підготовка батьків-вихователів до формування міжособистісних стосунків дітей у дитячому будинку сімейного типу. *Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 212–214.

12. Чистяк О. В. Експериментальне дослідження щодо перевірки ефективності психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. *Сучасні наукові інновації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 лютого 2017 р.) / Міжнар. центр наук. дослідж. Київ, 2017. Частина 1. С. 82–83.

АНОТАЦІЇ

Чистяк О. В. Психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національна

академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

У роботі здійснено аналіз понять «формування», «міжособистісні стосунки», «стосунки». З'ясовано, що важливу роль у формуванні міжособистісних стосунків, відіграє середовище, в якому перебуває дитина, тому важливим є середовищний підхід. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури запропоновано зміст, структуру, критерії оцінювання, рівневі показники сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу. Структурними компонентами міжособистісних стосунків визначено мотиваційно-емоційний та інструментально-поведінковий. Емпірично досліджено стан сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу та за допомогою кореляційного аналізу виявлено взаємозв'язок між складовими цих компонентів.

Запропоновано модель психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу, в основу якої покладено психолого-педагогічні умови, які сприяють формуванню позитивно-спрямованих міжособистісних стосунків. У межах роботи з експериментальною групою їх впроваджено у середовище дитячого будинку сімейного типу. Виявлена та проаналізована позитивна динаміка сформованості міжособистісних стосунків вихованців експериментальної групи дитячого будинку сімейного типу дозволяє констатувати, що запропоновані психолого-педагогічні умови формування цих стосунків є ефективними.

Ключові слова: дитячий будинок сімейного типу, мотиваційно-емоційний компонент, інструментально-поведінковий компонент, міжособистісні стосунки, середовищний підхід, психолого-педагогічні умови.

Чистяк О. В. Психолого-педагогические условия формирования межличностных отношений воспитанников детского дома семейного типа. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

В работе осуществлен анализ понятий «формирование», «межличностные отношения», «отношения». Выяснено, что важную роль в формировании межличностных отношений играет среда, в которой находится ребенок, поэтому важным является средовой подход. На основе анализа психолого-педагогической литературы предложено содержание, структуру, критерии оценки, показатели и уровни сформированности межличностных отношений воспитанников детского дома семейного типа. Структурными компонентами межличностных отношений определены мотивационно-эмоциональный и инструментально-поведенческий. Эмпирически исследовано состояние сформированности межличностных отношений воспитанников детского дома

семейного типа и с помощью корреляционного анализа выявлена взаимосвязь между составляющими этих компонентов.

Предложена модель психологического сопровождения формирования межличностных отношений воспитанников детского дома семейного типа, в основу которой положены психолого-педагогические условия, способствующие формированию позитивно-направленных межличностных отношений. В рамках работы с экспериментальной группой они внедрены в среду детского дома семейного типа. Выявлена и проанализирована положительная динамика сформированности межличностных отношений воспитанников экспериментальной группы детского дома семейного типа позволяет констатировать, что предложенные психолого-педагогические условия формирования этих отношений являются эффективными.

Ключевые слова: детский дом семейного типа, мотивационно-эмоциональный компонент, инструментально-поведенческий компонент, межличностные отношения, средовой подход, психолого-педагогические условия.

Chistiak O. V. Psychological-pedagogical conditions of formation of interpersonal relations of pupils of a child's house of family type. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

The analysis of concepts «forming», «interpersonal relations», «relations», is in-process carried out. It is found out, that important role in forming of inter personal relations, plays an environment there is a child in that, that is why important is environmental approach. Maintenance, structure, criteria of estimation, indexes and levels of formed of interpersonal relations of pupils of child's house of family type, offers on the basis of analysis of psychological and pedagogical literature. By the structural components of interpersonal relations certainly motivationally emotional and environmentally behavioral. The state of formed of interpersonal relations of pupils of child's house of family type is empiric investigational and by means of cross-correlation analysis intercommunication is educed between the constituents of these components.

The model of psychological accompaniment of forming of interpersonal relations of pupils of child's house of family type offers, psychological and pedagogical conditions that assist forming of the positively directed interpersonal relations are fixed in basis of that. Within the limits of work with an experimental group they are inculcated in the environment of child's house of family type. Educed and the analysed positive dynamics of formed of interpersonal relations of pupils of experimental group of child's house of family type allows to establish, that the psychological and pedagogical conditions of forming of these relations offer is effective.

Key words: child's house of family type, motivationally emotional component, instrumentally behavioral component, interpersonal relations, environmentally behavioral approach, psychological and pedagogical conditions.